

ECRI

European Commission against Racism and Intolerance
Commission européenne contre le racisme et l'intolérance

CRI (2000) 5
Version hongroise
Hungarian version

Európai Rasszizmus és Intolerancia- Ellenes Bizottság

MÁSODIK JELENTÉS MAGYARORSZÁGRÓL

elfogadták 1999. június 18-án

Strasbourg, 2000. március 21.

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Az Európai Rasszizmus és Intolerancia-ellenes Bizottság (ECRI) munkájáról, illetve az Európa Tanács ehhez a témakörhöz kapcsolódó egyéb tevékenységéről további információ az alábbi címen kapható:

Secrétariat de l'ECRI / Secretariat of ECRI
Direction Générale des Droits de l'Homme – DG II /
Directorate General of Human Rights – DG II
Conseil de l'Europe / Council of Europe
F - 67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0) 3 88 41 29 64
Fax: +33 (0) 3 88 41 39 87
E-mail: combat.racism@coe.int

ECRI Titkárság
Emberi Jogok Igazgatósága
Európa Tanács
F - 67075 STRASBOURG Cedex
Telefon: +33 (0) 3 88 41 29 64
Fax: +33 (0) 3 88 41 39 87
E-mail: combat.racism@coe.int

Látogassa meg honlapunkat: www.ecri.coe.int

Előszó

Az Európai Rasszizmus és Intolerancia-ellenes Bizottság (ECRI) az Európa Tanács testülete, mely független tagokból áll. Célja, hogy pán-európai szinten, az emberi jogok megvédésének szemszögéből szembeszálljon a rasszizmussal, idegengyűlölettel, antiszemitizmussal és intoleranciával.

Az ECRI munkaprogramjának egyik pillére az országspecifikus megközelítés, melynek keretében az Európa Tanács minden tagállamában mindenikében elemzi a rasszizmussal és intoleranciával kapcsolatos helyzetet, és javaslatokat tesz a megállapított problémák kezelésére.

Az ECRI 1998 végén fejezte be az összes tagállamot felölelő országspecifikus jelentéseinek első sorozatát. Az ECRI első Magyarországgal foglalkozó jelentésének dátuma 1996. június 7. (nyilvánosságra hozták 1997. szeptemberében). Az országspecifikus munka második fázisa, mely 1999. januárjában kezdődött, egy második jelentés elkészítése minden tagállamról. Ennek célja az elsőben tett javaslatok figyelemmel kísérése, az abban található információk aktualizálása, és az adott országban különös fontossággal bíró egyes kérdések mélyebb elemzése.

Az ECRI országspecifikus munkájának fontos állomása a jelentés végső elfogadása előtt a kérdéses ország nemzeti hatóságaival folytatott bizalmas dialógus. Az országjelentések második sorozatában új eljárás az ECRI riportőrök kapcsolatfelvevő látogatásának (contact visit) megszervezése, a második jelentés megszövegezése előtt.

A magyarországi látogatás 1999. április 14-16. között zajlott. E látogatás alatt a riportőrök az ECRI mandátumába eső kérdésekért felelős különféle minisztériumok és közigazgatási szervek képviselőivel találkoztak. Az ECRI szeretné melegen megköszönni a magyar nemzeti hatóságoknak teljes körű támogatásukat a látogatás megszervezésében, és külön köszönetét fejezi ki minden személynek, aki a delegációt fogadta, valamint a magyar nemzeti összekötőnek, akinek hatékonyságát és együttműködését az ECRI riportőrei igen nagyra értékelték.

Az ECRI továbbá szeretné köszönetét kifejezni azon nem-kormány szintű szervezetek képviselőinek, akikkel a riportőrök a látogatás alkalmával találkoztak, igen hasznos közreműködésükért.

Az alábbi jelentést az ECRI saját felelősségére készítette. A jelentés az 1999. június 18-i helyzetet tárja elő; az ezután bekövetkezett események nem szerepelnek az itt következő elemzésben, és nem vették azokat figyelembe az ECRI következtetéseiben és javaslataiban sem.

Alapvető megállapítások

Magyarország az utóbbi években jelentős haladást ért el a rasszizmussal, idegengyűlölettel, antiszemitizmussal és intoleranciával kapcsolatos kérdések kezelésében. A releváns nemzetközi dokumentumok ratifikálása mellett elkezdte az erre a területre vonatkozó hazai jogi szabályozás javítását: a nemzeti és etnikai kisebbségek számára az Alkotmány rendelkezéseiben biztosított egyes jogok ilyen szempontból különös érdeklődésre tarthatnak számot. Mi több, egyre szélesebb körben ismerik fel Magyarországon, különösképpen a roma/cigány közösséggel szembeni, rasszizmussal és diszkriminációval kapcsolatos problémákat. Az erős civil társadalom és olyan köztisztviselők létrehozása, mint a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa különösen értékesnek bizonyult abban, hogy a figyelmet felhívják ezen kérdésekre.

Ugyanakkor Magyarországon továbbra is komoly problémák léteznek a rasszizmussal és intoleranciával kapcsolatban. Külön aggodalomra tarthat számot a roma/cigány közösség tagjai ellen az élet minden területén megnyilvánuló diszkrimináció, ebbe beleértve az igazságszolgáltatást és az egyenlő esélyek lehetőségét olyan területeken, mint az oktatás és munkavállalás. A rendőrség esetében továbbra is megjelenik a bántalmazás ezen csoport tagjaival szemben. Figyelembe véve a migráció új módozatait, az állampolgársággal nem rendelkezők helyzete is figyelmet követel. Továbbá, bár a neonáci és szélsőjobb pártok tagsága jelenleg relatíve korlátozott, oda kell figyelni arra, hogy az intolerancia vagy antiszemitizmus politikai vitákban és nyilvánosság előtt történő bármely kifejeződése ellen fellépjenek.

Az alábbi jelentésben az ECRI azt javasolja a magyar hatóságoknak, hogy tegyenek további lépéseket egy sor területen a rasszizmus, idegengyűlölet, antiszemitizmus és intolerancia ellen. Ezen ajánlások egyebek mellett tartalmazzák annak igényét, hogy biztosítsák a diszkrimináció-ellenes törvénykezés teljes körű érvényesülését; tegyenek keményebb lépéseket a rendőrség helytelen viselkedésének és az igazságszolgáltatás hibáinak leküzdésében; történjenek kiterjedt lépések a roma/cigány közösség elleni diszkrimináció és rasszizmus elleni küzdelemben (különösen az oktatás és munkavállalás területén); és javítsák egyes Magyarországon élő, állampolgársággal nem rendelkező csoportok helyzetét.

I. RÉSZ: A HELYZET ÁTTEKINTÉSE

A. Nemzetközi jogi dokumentumok

1. Az ECRI üdvözli, hogy Magyarország a rasszizmus és intolerancia elleni küzdelem szempontjából releváns nemzetközi jogi dokumentumok széles körét ratifikálta. Különösképp is utal arra, hogy Magyarország volt az Európa Tanács egyik első tagállama, amely aláírta és ratifikálta a Keretegyezményt a nemzeti kisebbségek védelméről, valamint a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartáját, és széleskörű hazai jogalkotó tevékenységet folytatott az e területeken vállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítése érdekében.
2. Az ECRI bátorítja a magyar hatóságokat, hogy ratifikálják az Átdolgozott európai szociális chartát is. Szorgalmazza továbbá, hogy Magyarország írja alá és ratifikálja az Európai egyezményt a vendégmunkások jogi státuszáról, és az Európai egyezményt a külföldiek helyi közéletben való részvételéről.

B. Alkotmányos és egyéb alapvető rendelkezések

3. Magyarország Alkotmánya számos olyan rendelkezést tartalmaz, melyek garantálják a diszkrimináció—mentességet, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak védelmét és azok előmozdítását.
4. Az ECRI külön értékeli a kisebbségi csoportok közéletben való kollektív részvételének garantálását (68. cikkely), és azt, hogy rendelkezés történik a nemzeti és etnikai kisebbségek helyi és országos önkormányzatainak felállításáról. Ezt a törvénykezést, és a nemzeti kisebbségek helyzetét általában a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Hivatalának tevékenysége támogatja. Az ECRI tudatában van annak, hogy adódtak bizonyos problémák ezen önkormányzati rendszer működésében és finanszírozásában, és bátorítja a hatóságokat, hogy kísérik közlelről figyelemmel annak megvalósulását és hatékonyságát, és az érintett közösségekkel együttműködve tegyék meg a szükséges változtatásokat.

C. Büntetőjogi rendelkezések

5. A Büntető Törvénykönyv 174/B cikkelye bünteti a nemzeti, etnikai vagy vallási csoport tagja ellen elkövetett erőszakot; a jogszabályi rendelkezést 1996-ban fogadták el, a népirtás büntetének kiegészítéseként. A bűncselekmény megvalósulhat erőszak, bántalmazás, vagy fenyegetéssel való kényszerítés formájában, melyet az áldozat nemzeti, etnikai vagy vallási csoporthoz valós vagy vélt tartozása miatt követnek el. A rendelkezést magyar bíróság először egy 1998-as ítéletben alkalmazta (Heves Megyei Bíróság, Bf 66/1998/4).
6. Első, Magyarországról készült jelentésében az ECRI kifejezte azon aggodalmát, hogy a faji erőszakkal szembeni fellépés nem volt elégséges, és hogy a bűnüldöző szervek tagjai nem mindig viselkedtek előírás szerűen. Jelentések szerint a hatóságok rendszerint nem hajlandóak elismerni a támadások rasszista

vagy antiszemita indíttatását¹. Az ilyen támadásokkal kapcsolatban csak ritkán tesznek feljelentést, illetve a vádemelés nem faji indíttatású támadás miatt születik.

7. Figyelembe véve a főként a roma/cigány közösség tagjai ellen irányuló, de az állampolgársággal nem rendelkezőket is érintő fajilag motivált erőszak és fenyegetés elterjedtségét Magyarországon, az ECRI úgy érzi, szükség van a releváns büntetőjogi rendelkezés erőteljesebb alkalmazására.
8. Az ECRI érdeklődést tanúsít azon programok iránt, melyeket az első országjelentés ajánlása alapján az érintett közhivatalnokok, úgymint bírák és rendőrök képzésére dolgoztak ki az NGO-k közreműködésével. Az előítéletek elleni küzdelem és a tudatosság emelése szempontjából igen kívánatos lenne az ilyen programok folytatása és továbbfejlesztése a bűnüldöző szervek összes munkatársa (rendőrök, ügyészek, bírák, stb.) számára.
9. Az ECRI úgy érzi továbbá, hogy a jogalkalmazás javítása érdekében szükség van kiegészítő intézkedésekre is, beleértve a közvélemény tájékoztatásának emelését a faji erőszak vagy fenyegetés tilalmával kapcsolatban. Sajátos akadály, hogy az áldozatok nem bíznak a jogorvoslati lehetőségekben, főként azért nem, mivel sajnálatos módon a rendőrség sokszor maga is részes egyes kisebbségi csoportok (különösképp a roma/cigány közösség) tagjai ellen elkövetett erőszakban vagy fenyegető cselekményekben². Az ECRI ezért hangsúlyozza: különleges figyelmet kellene fordítani az áldozatok bátorítására és segítésére, hogy jelentkezzenek és panaszt tegyenek. Az intézkedések magukban foglalhatják például több kisebbségi csoporthoz tartozó rendőr alkalmazását, olyan hivatalnokok kinevezését, akiknek az a feladata, hogy a bizalmas panaszokat kezeljék, és a legmagasabb szinten - politikusok és felelős hatóságok - vállaljanak nyilvánosan és szilárdan kötelezettséget arra vonatkozóan, hogy a rasszizmus ilyen formáit üldözni fogják.
10. Az ECRI emellett azt ajánlja, hogy a hatóságok kísérjék közelről figyelemmel a büntetőjog ezen területen történő alkalmazását a rendőrségnél bejelentett, és a büntető eljárással végződő esetek számáról, a büntető eljárás elejtésével végződött esetek okairól, és a bűnvádi eljárásba vont esetek kimeneteléről szóló adatgyűjtéssel és annak nyilvánosságra hozatalával. A rendőrséget külön is utasítani kell, hogy vegye természetesnek annak kivizsgálását, vajon az erőszakos cselekmények rasszista természetűek-e, és hogy így is minősítse azokat az egyszerű testi sértés helyett, miként ez ma sokszor gyakorlat.
11. Az ECRI továbbá úgy érzi, hogy a rasszizmus és intolerancia elleni küzdelem területén meglévő büntetőjogi előírásokat ki kell terjeszteni, hogy lefedjenek olyan területeket is, mint pl. a rasszista kifejezések szóban és írásban, audiovizuális csatornán keresztül vagy elektronikusan történő használata (vagyis faji sértés vagy becsmérlés).

¹ Egyebek mellett lásd az Emberi Jogok Nemzetközi Helsinkai Szövetségének jelentését az EBESZ emberi dimenziós kérdések megvalósulásával foglalkozó 1997-es varsói ülésére ("Implementation Meeting") előterjesztett jelentését, és a Human Rights Watch által megjelentetett "Rights Denied: the Roma of Hungary [*Jogfosztottan - romák Magyarországon*]" című jelentést.

² Lásd, egyebek mellett, a Human Rights Watch által megjelentetett "Rights Denied: the Roma of Hungary [*Jogfosztottan - romák Magyarországon*]" című jelentést.

D. Polgári és közigazgatási jogi előírások

12. A polgári és közigazgatási jog területén léteznek bizonyos előírások a diszkrimináció elleni küzdelemmel kapcsolatban, pl. a Munka Törvénykönyve egyik cikkelye (5. cikkely) kimondja, hogy a munkalehetőség felkínálásánál és a munkavállalásból származó jogokkal és kötelességekkel kapcsolatban egyetlen munkavállaló sem diszkriminálható többek között neme, kora, nemzetisége, faji hovatartozása, társadalmi eredete és vallása miatt. Az 1991/IV. törvény értelmében a fentiek alapján a munkavállalással és a munkanélküliek segítségével kapcsolatos kérdésekben tilos különbséget tenni az egyének között. Egy 1999. január 1-jén életbe lépett, a polgári bíróságok eljárásrendjét módosító jogszabály erősítette a jog biztosította védelmet, mert megengedi, hogy a munkaszerződés aláírása előtti tárgyalások folyamán keletkezett esetekkel is meg lehessen keresni a munkaügyi bíróságot (vagyis lefedésre került a toborzás folyamán elkövetett diszkrimináció).
13. Az ECRI jelzi, hogy Magyarországon széles körben megvitatták, szükség van-e átfogó, az élet minden területét lefedő diszkrimináció-ellenes jogszabály-csomagra és hogy e javaslatot többek között támogatja a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa és számos NGO is. Bár hangsúlyozza, hogy az elsődleges jelentőséget a már létező diszkrimináció-ellenes rendelkezések teljes körű végrehajtása kell élvezze, az ECRI-nek az a véleménye, hogy a magyar hatóságoknak komolyan meg kellene fontolni az élet összes területét lefedő diszkrimináció-ellenes csomag bevezetését, mint az ezen a területen létező jogi keretek továbbfejlesztésének egyik lehetséges módját.

E. Igazságszolgáltatás

14. Az ECRI aggodalmának ad hangot amiatt, hogy bizonyítottan komoly problémák léteznek az igazságszolgáltatás területén a roma/cigány közösség tagjaival és az állampolgársággal nem rendelkezőkkel szembeni diszkriminációval kapcsolatban. Hiteles jelentések készültek arról, hogy a romákat/cigányokat hosszabb ideig és gyakrabban tartják előzetes letartóztatásban, mint a nem-romákat, bár a gyanúsítottak etnikai hovatartozásának feltüntetésére vonatkozó tilalom nehezzé teszi az ilyen diszkrimináció elterjedtségének értékelését. Jelentések érkeztek arról is, hogy a közösségi szállásokon lakókat általában a tárgyalásig fogva tartják, az ország elhagyását megakadályozandó.
15. Az ECRI úgy érzi, a hatóságoknak fel kellene mérniük, hogy a romákkal/cigányokkal kapcsolatban mekkora mérvű az igazságszolgáltatásban megjelenő diszkrimináció, és lépéseket kellene tenniük a diszkriminatív kezelés visszaszorítására. A rendőrség tagjainak minden szinten világos utasításokat kellene adni, és továbbképzésekkel biztosítani minden társadalmi csoport egyenlő kezelését, a fogva tartott gyanúsítottakkal szembeni szabálytalan vagy diszkriminatív viselkedésre vonatkozó panaszokat pedig szigorú vizsgálatnak kell alávetni.

16. Az ECRI hangsúlyozza továbbá, hogy az állampolgársággal nem rendelkezőket az előzetes fogság feltételei tekintetében ugyanolyan jogok illessék meg, mint az állampolgárokat.

F. A rendőrség részéről a kisebbségekkel szemben megnyilvánuló rossz bánásmód és diszkrimináció

17. Az ECRI szeretné kifejezni mély aggodalmát, hogy tovább folytatódik a rendőrség diszkriminációja és durva bánásmódja különösképpen a roma/cigány közösség tagjaival szemben, és azon gyakorlat miatt is, mely az állampolgársággal nem rendelkezőket diszkriminálja (pl. az állampolgársággal nem rendelkezők lakhelyére házkutatási parancs nélkül is be lehet hatolni). A Belügyminisztérium és a rendőrség vezetői több alkalommal nyilvánosan is elítélték a rendőri brutalitást, és ígéretet tettek, hogy kivizsgálják az ilyen visszaéléseket, az 1999-ben átdolgozott, a romák/cigányok helyzetének javításáról szóló középtávú cselekvési programban pedig külön fejezet foglalkozik a rendőrséggel. A politikai szinten megtett hasonló pozitív lépések és a rendőrség és a romák képviselői közötti javuló együttműködés ellenére azonban a diszkrimináció a mindennapokban továbbra is megjelenik.
18. A négy országgyűlési biztos 1997-ben közös beadványt intézett az Alkotmánybírósághoz a büntető eljárásban felbukkanó állítólagos szabálytalanságok kivizsgálását érintő illetékességük kérdésében: a beadványt visszavonták, anélkül, hogy a probléma megoldódott volna. Az ECRI véleménye szerint a lehető legkívánatosabb lenne, ha az országgyűlési biztosokat megilletné a büntető eljárásban felbukkanó állítólagos szabálytalanságok, és a rendőrségi visszaélések, illetve a fogva tartottakkal szembeni bántalmazásra vonatkozó állítások kivizsgálásának joga. A vizsgálat lezárulta után az ilyen bűncselekmények elkövetőit megfelelően meg kellene büntetni, és szükség szerint el kellene őket távolítani hivatalukból.
19. Emellett az áldozatok bátorítására módszereket kell kidolgozni, hogy terjesszék elő panaszaikat, minthogy az áldozatok gyakran - és kétségtelenül bizonyos mértékig joggal - nem bíznak a jogorvoslat lehetőségében, és félnek a további megtorlástól. Először és mindenekelőtt, nyilvánosan és magas szinten nyilvánvalóvá kell tenni, hogy a kisebbségi csoportok tagjai elleni rendőrségi bántalmazás eseteit ki fogják vizsgálni és meg fogják büntetni. Bár az országgyűlési biztos 1998-as jelentésében jelezte, hogy a bíróságok ma már hajlandóbbak az állítólagos rendőrségi bántalmazás eseteivel foglalkozni, további erőfeszítéseket kell tenni annak biztosítására, hogy az ügyészek és a bírók az egész országban tegyenek megfelelő intézkedéseket. Jogi segítséget kell adni a romáknak/cigányoknak ahhoz, hogy az eseteket perre vigyék. Emellett, annak érdekében, hogy biztosítani lehessen, hogy a rendőrség állományába több kisebbségi csoporthoz tartozó ember kerüljön, főként a romák/cigányok köréből, további segítséget kell adni az ilyen csoportok tagjainak ahhoz, hogy az állás betöltéséhez szükséges felvételi kívánalmaknak meg tudjanak felelni. Az ECRI bátorítja továbbá a hatékonyabb bizalomépítő intézkedéseket, amelyek javítják a rendőrség és a roma/cigány közösség közötti kapcsolatokat.

19. Első, Magyarországról szóló jelentésében az ECRI aláhúzta annak szükségességét, hogy a rendőrök és az egyéb, állampolgársággal nem rendelkező személyekkel és kisebbségi csoportok tagjaival foglalkozó hivatalnokok képzésésztészesíteni kell. Üdvözli azt a tényt, hogy a Rendőrtiszti Főiskola tantervébe az alapkiképzés részeként romákkal/cigányokkal foglalkozó kurzusokat illesztettek be, és projektek indultak a rendőrség és a helyi kisebbségi önkormányzatok közötti rendszeres együttműködés elősegítésére. Mindazonáltal, az ECRI úgy érzi, igen fontos lenne további oktatási kezdeményezések beindítása a rendőrség minden szintjén, a továbbképzés, illetve az alapkiképzés részeként. Ezek a kurzusok a Magyarországon élő és a rossz bánásmóddal szemben sérülékeny hagyományos kisebbségi csoportokra összpontosítanak, de az állampolgársággal nem rendelkezők helyzetével és jogaival is foglalkoznának.

G. A közszolgáltatásokhoz való hozzáférés

21. A közszolgáltatásokhoz - pl. egészségügy, szociális/jóléti szolgáltatások és lakhatás - való hozzáférés esetében ismét a roma/cigány közösség az, amely különösképp hátrányos helyzetben van és diszkriminált. Figyelemreméltó, hogy a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa által 1995. július és 1997. decembere között kivizsgált összes ügy majdnem 40%-a esetében szerepeltek az önkormányzatok állítólagos visszaélései.
22. Bár a romák/cigányok csak mintegy 14%-a él különálló roma/cigány közösségekben, majdnem egyharmaduk él olyan város- vagy falurészekben, melyekben az ott lakók kizárólag, vagy majdnem kizárólag romák/cigányok. Az ilyen szegregáció egyik oka az egyes helyhatóságok által folytatott gyakorlat, miszerint a romákat/cigányokat kilakoltatják azokból a lakásokból, ahol a szociális juttatásokból, amelyekből élnek, nem tudják fizetni a villanyszámlát vagy lakbért. Ha a kilakoltatott családok nem tudnak máshol lakáshoz jutni, gyerekeiket általában állami gondozásba veszik. Az utóbbi években bizonyos esetek azt bizonyították, hogy egyes önkormányzatok romák/cigányok kilakoltatására tett kísérleteit a tisztségviselők - beleértve a választott tisztségviselőket is - előítélete és rasszizmusa motiválja. Az ECRI hangsúlyozza, hogy a hatóságoknak nem szabadna eltérniük az önkormányzatok által gyakorolt diszkriminációtól. E tekintetben különösképpen fontos annak biztosítása, hogy a diszkrimináció-ellenes nemzeti politikát és jogszabályokat helyi szinten is értsék és alkalmazzák. Szükség van továbbá az önkormányzatoknál dolgozók képzésére, hogy jobban ismerjék ezt a kérdést, és le tudják küzdeni előítéleteiket.

H. Az idegengyűlölet, rasszizmus és antiszemitizmus kifejeződései

23. Bár nem túl elterjedten, de mégis léteznek Magyarországon nyíltan neonáci csoportok, amelyek tevékenységet fejtenek ki. Kifejezésre kerültek bizonyos aggodalmak, hogy a neonáci tevékenységet, pl. demonstrációkat, melyek mint ilyenek nem tiltottak, a rendőrség és a bűnüldöző hatóságok túl liberálisan kezelik. E tekintetben az ECRI szeretné felidézni, hogy első általános ajánlásában a tagállamoknak azt javasolta, hogy "tegyenek lépéseket, ha szükséges, jogiakat is, a rasszista szervezetek elleni fellépésben ... beleértve az

ilyen szervezetek betiltását olyan esetekben, ahol úgy vélik, hogy ez hozzájárulhat a rasszizmus elleni küzdelemhez". Magyarországon talán azt kellene pontosabban meghatározni, hogy mi megengedhető, és mi nem.

24. Az ECRI jelzi, vannak olyan elemek az Országgyűlésben, melyek nyíltan nacionalista szólamokat használnak, beleértve bizonyos "kódolt" antiszemita vagy idegengyűlölő kifejezéseket, és hogy a médiák egyes szektoraiban és a társadalom egyes részeiben létezik bizonyos látens antiszemitizmus. Az ECRI hangsúlyozza, hogy a politikai vitában a szélsőség irányába való elmozdulás - még akkor is, ha ez kezdetben csak kicsinek látszik -, veszélyt jelenthet a demokráciára, és a politikai és nyilvános viták általános hangnemére.

I. Szakosodott testületek és egyéb intézmények

25. Második számú általános politikai ajánlásában az ECRI hangsúlyozza a szakosodott testületek, pl. bizottságok vagy ombudsmanok fontos szerepét a rasszizmus és diszkrimináció elleni küzdelemben, és annak elősegítésében, hogy a társadalom minden csoportja egyenlő lehetőségeket élvezhessen. Első Magyarországról szóló jelentésében az ECRI üdvözölte a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának kinevezését, és szeretné ismételtlen kifejezni támogatását működése iránt, mely ma igen aktívan foglalkozik a magyarországi kisebbségi csoportok által megélt problémákkal. Az ECRI arra ösztönzi a magyar hatóságokat, hogy a parlamenti biztos megfigyelései és javaslatai alapján továbbra is tegyenek megfelelő lépéseket a törvényhozás és politika területén. Az ECRI úgy véli, hogy figyelembe véve a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa posztjának sikerét és jó hírnevét, hasznos lehetne ezen intézmény jogkörének és funkcióinak további bővítése, pl. azáltal, hogy az ombudsmannak lehetőséget adnak arra, hogy egyes ügyeket közigazgatási bíróság elé vihessen/ szélesebb jogkört kapjon arra, hogy bírósághoz fordulhasson.

J. A helyzet figyelemmel kísérése

26. Miközben az ECRI megéri annak jogosultságát, hogy Magyarországon az etnikai eredettel kapcsolatos adatok gyűjtése és felhasználása miatt korlátozott, aggodalmát fejezi ki a tekintetben, hogy az országban élő különböző kisebbségi csoportok helyzetére vonatkozó megbízható információ hiánya nehézzé teszi az ellenük irányuló lehetséges diszkrimináció mértékének, illetve a diszkrimináció-ellenes intézkedések hatásosságának az értékelését. Az ECRI azt javasolja, hogy a magyar hatóságok fontolják meg, milyen módon lehetne a helyzetet figyelemmel kísérni, az adatok és a magánélet védelmének megfelelő figyelembevételével. Például, az élet egyes területein a helyzetet gondosan előkészített, a megkérdezett személyek névtelenségét, méltóságát és teljes körű beleegyezését tiszteletben tartó vizsgálatokkal lehetne értékelni.

27. A magyar helyzet egy igen pozitív aspektusa a civil társadalom aktív és tapasztalt testületeinek megléte, és az a tény, hogy e testületek és a hatóságok között növekvő mértékű együttműködés látszik kialakulni számos területen. Az ECRI arra bátorítja a hatóságokat, hogy erősítsék ezt az együttműködést annak érdekében, hogy profitálni lehessen ezeknek a testületeknek helyzetismeretéből és tapasztalataiból.

II. RÉSZ: KÜLÖNÖS AGGODALOMRA OKOT ADÓ KÉRDÉSEK

28. Az országjelentések ezen részében az ECRI azokra a kérdésekre kívánja irányítani a figyelmet, melyek véleménye szerint különös és sürgős figyelmet igényelnek az adott ország részéről. Magyarország esetében az ECRI szeretné a figyelmet felhívni a romák/cigányok elleni diszkrimináció problémáira az oktatás és munkavállalás kulcsfontosságú területein, valamint az állampolgársággal nem rendelkezők helyzetére.

K. A romákkal/cigányokkal szemben az oktatás területén megnyilvánuló diszkrimináció

29. Bár a magyarországi roma/cigány közösség több más országhoz hasonlóan kemény diszkriminációnak van kitéve a társadalmi és gazdasági élet majd minden területén, az ECRI különösképpen aggódik a társadalomban való egyenlő részvétel sarokkövének tekinthető oktatás területén ezen kisebbségi csoporttal szemben megnyilvánuló kiterjedt diszkrimináció és hátrányos helyzet bizonyítékai láttán.
30. Harmadik általános politikai ajánlásában, mely a romák/cigányokkal szemben megjelenő rasszizmus és intolerancia elleni küzdelemről szól, az ECRI azt javasolja, hogy a tagállamok "igen aktívan lépjenek fel a roma/cigány gyerekek iskolai szegregációjának minden formája ellen". Magyarországon ugyanakkor léteznek még szegregált roma/cigány iskolai osztályok a normál iskolákban, és, ami még riasztóbb, a roma/cigány gyerekeket gyakran irányítják olyan speciális iskolákba vagy osztályokba, melyeket a szellemileg enyhén fogyatékos gyerekeknek tartanak fenn. Annak ellenére, hogy az ilyen intézményekbe való irányítás szabályait többször szigorították, a roma/cigány gyerekek még mindig az ide járó gyerekek felét teszik ki, és ezen intézmények nem biztosítják a továbbtanulás vagy munkavállalás lehetőségét. Jelentések szerint az átirányítás, melyről elméletben egy független testület kell határozzon, a roma/cigány gyerekek esetében gyakran kvázi-automatizmus. Az ECRI úgy érzi, hogy a szellemi fogyatékosoknak fenntartott iskolákba való átirányítás egész rendszerét át kellene alakítani annak érdekében, hogy ne legyen diszkriminatív, és hogy minden egyes gyerek valós képességeit megfelelően értékelni lehessen.
31. Az ECRI harmadik általános politikai ajánlásában azt is javasolja, hogy a kormányok "biztosítsák, hogy az oktatáshoz mindenki valóban egyelően férhessen hozzá". Magyarországon, úgy tűnik, jelenleg nem ez a helyzet. A roma/cigány kisebbség gyerekeinek nagy százaléka nem részesül óvodai oktatásban, melyet a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési

Biztosa mint a roma/cigány gyerekek iskolai kudarcai egyik fő okának tart³. Az ECRI arra biztatja a magyar hatóságokat, hogy vizsgálják ki az e tendencia mögött meghúzódó okokat, és tegyenek megfelelő lépéseket, pl. kezdjenek információs és ösztönző kampányokat annak érdekében, hogy javíthassák a roma/cigány gyerekek óvodába járásának arányát. E tekintetben az ECRI támogatja a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa által beterjesztett ajánlásokat, melyeket az Oktatási Minisztérium is elfogadott.

32. A roma/cigány gyerekek számára létezik egy különleges tanterv az iskolatársaikhoz való felzárkózásra. Bár kötelező, hogy ennek alkalmazása előtt kikérjék a szülők beleegyezését, ezt a szabályt nem mindig tartják tiszteletben, és roma/cigány szülők több panasszal fordultak a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosához, utalván arra, hogy nem tudtak a gyerekek számára alkalmazott különleges tantervről. Mint fentebb említettük, a roma/cigány gyerekeket gyakran automatikusan átirányítják a "kisegítő iskolákba", anélkül, hogy a gyerekeket tisztességesen megvizsgálták, és a szülő véleményét kikérték volna. Az ECRI tudja, hogy Magyarország intézkedéseket tett annak érdekében, hogy a roma/cigány közösségeket bevonják a döntéshozatali folyamatba a társadalmi és politikai élet számos területén, és buzdítja a hatóságokat annak biztosítására, hogy a roma/cigány szülőket különösképp az oktatás területén tájékoztassák a megtett lépésekről, és érezzék a bátorítást, hogy részt vegyenek a gyerekeiket érintő oktatási döntésekben.
33. A roma/cigány közösség hátrányos helyzete az általános iskolánál magasabb szinten még kritikusabb. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa 1997-es éves jelentése szerint a roma népesség általános iskolai részvétele megfelel a kisebbség népességen belüli százalékos arányának (5%), de a középiskolában 1% alá, az egyetemeken szintjén pedig 0,1% körülre esik. Az ECRI úgy érzi, hogy sürgős lépéseket kell tenni a roma/cigány gyerekek közép- és felsőfokú oktatásban való részvételének javítására. Különösképp feltárandó a tanári kar körében a sztereotípiák és előítéletek által játszott szerep, amelyek alacsonyabb elvárásokhoz és a roma/cigány gyerekek elleni diszkriminációhoz vezethetnek, és lépéseket kell tenni a tanárok e területen történő továbbképzésére. Tanárok felvétele a roma/cigány közösségből szintén szerepet játszhat a helyzet javításában. Az ECRI általános politikai ajánlásában továbbá azt javasolja, hogy a kormányok "az összes iskola tantervébe építsenek be információt a romák/cigányok történetéről és kultúrájáról, és ... képezzenek tovább a tanárokat e tárgyban". Az ilyen információ a magyarországi roma/cigány közösségről és történetéről úgy tűnik, jelenleg hiányzik az iskolákból. Az ECRI úgy érzi, hogy a tanárok magatartására való koncentrálással párhuzamosan, lépéseket kell tenni a többségi kultúrához tartozó gyerekek és szüleik előítéletei és az általuk elkövetett diszkrimináció ellen.

³ Vö. a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Országgyűlési Biztosának éves jelentése, 1997.

34. A politikai lépések mellett az ECRI hangsúlyozza, milyen fontosak a hatásos jogi keretek az oktatásban meglévő diszkrimináció elleni küzdelemben, miként ezt a kormányoknak általános politikai ajánlásában javasolja. Biztosítani kell, hogy ezeket a jogszabályokat széles körben, főleg helyi szinten, ismerjék és ezek alkalmazását közelről figyelemmel kísérik.

L. A romákkal/cigányokkal szembeni diszkrimináció a munkavállalás területén

35. A magyarországi roma/cigány közösség elleni diszkrimináció kontextusában a második nagy, aggodalomra okot adó terület, melyre az ECRI utalni kíván, a munkavállalás.
36. A magyarországi roma/cigány közösséget különösen keményen sújtotta a piaccgazdaságra való áttérés, minthogy sok korábbi, az állam által támogatott munkavállalási lehetőség megszűnt. 1989-ig a romák/cigányok munkavállalási aránya majdnem olyan magas volt, mint a nem cigány magyaroké, míg ma az országos 12-13%-kal szemben⁴ a munkaképes korú romák/cigányok legalább 60%-a munkanélküli. Bár az alkalmazási arányokban meglévő bizonyos különbségek az oktatásban és végzettségben megmutatkozó szintbeli különbségeknek tudhatók be, az ECRI véleménye az, hogy a rejtett diszkrimináció is bizonyosan szerepet játszik: mi több, a képzettségi szintben megjelenő különbségek gyakran az élet más területein, pl. az oktatáshoz való hozzáférésben korábban megmutatkozott diszkriminációnak tudhatók be.
37. Mint fentebb (12. bekezdés) említettük, a Munka Törvénykönyvének 5. cikkelye tiltja diszkrimináció alkalmazását a munkalehetőség felkínálásánál és a munkavállalásból fakadó jogok és köteleességek megállapításánál. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa ajánlására szigorúbb büntetéseket vezettek be azon munkáltatók ellen, akik nemük, koruk, nemzetiségük, faji hovatartozásuk, stb. miatt tagadják meg az alkalmazást a munkavállalóktól, vagy akik emiatt hátrányosan megkülönböztetnek egy alkalmazottat. Figyelemreméltó továbbá, hogy a munkahelyi diszkrimináció eseteinél a bizonyítás felelőssége a munkaadót terheli.
38. A megerősített jogi keretek ellenére a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa megjegyzi, hogy ismeretei szerint, az 1997-1998-as időszakban egyetlen eset sem került bíróság elé munkahelyi etnikai vagy faji megkülönböztetés miatt. Nincs nyoma annak, hogy ilyen ok miatt keletkezett volna valaha egyetlen ügy is. Az ECRI ezért sürgősséggel kezelendőként hangsúlyozza, hogy szükség van a munkahelyi diszkrimináció tárgykörében meglévő jogszabályok betartásának javítására, főként azért, hogy az embereket informálják jogaikról. A törvényi megfelelés erősítése mellett meg kell fontolni, hogy nem segítene-e a tudatosság emelésében és a munkahelyi diszkrimináció perre vitelében, ha az élet minden területét átfogó diszkrimináció-ellenes jogszabály-csomag születne.

⁴ "Rights Denied: the Roma of Hungary [*Jogfosztottan - romák Magyarországon*]", Human Rights Watch, Helsinki, 1996.

39. A magyar hatóságokat bátorítjuk: világosítsák fel a munkaadókat és a közvéleményt a diszkrimináció jogi tilalmáról, és annak büntetéséről. Különösképp a roma/cigány közösség tagjait kell tudatukra ébreszteni jogaikkal kapcsolatban, és bátorítást és támogatást kell kapjanak a munkahelyen jogellenesen történő diszkrimináció eseteinek bíróság elé viteléhez.
40. A diszkrimináció-ellenes jogszabályok figyelemmel kíséréséért és betartatásáért felelős hatóságokat, pl. a munkaügyi bíróságokat is tájékoztatni kell és útbaigazítani a munkahelyi diszkrimináció kezelésének fontosságáról, és arról, hogy jogi szankciókkal kell demonstrálni annak elfogadhatatlanságát. E tekintetben kiterjeszthetnék a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának jogkörét és funkcióit, hogy kivizsgálhassa a panaszokat, a helyzet rendezésének céljából tárgyalhasson a munkaadókkal, és, ahol ez szükséges, az ügyeket munkaügyi bíróság elé vihesse.
41. Az ECRI aggódik az olyan jelentések miatt is, hogy egyes munkaközvetítő irodákban a munkakeresőket etnikai hovatartozásuk szerint szűrik, és olyan kartotékokat vezetnek, ahol jelzik a roma/cigány munkakeresők etnikai hovatartozását, bár az egyén etnikai hovatartozására vonatkozó adatokat az egyén engedélye nélkül felhasználni tilos. Az ECRI úgy érzi, hogy az ilyen gyakorlatot a hatóságoknak szilárdan vissza kell utasítaniuk és vissza kell szorítaniuk. A munkaközvetítőkből dolgozó munkatársakat ki kellene képezni és utasításokkal kellene ellátni azzal kapcsolatban, hogy a jövőbeni munkáltatók részéről ne fogadjanak el olyan kérést, amely eleve kizárná a roma/cigány munkakeresők jelentkezését.

M. Az állampolgársággal nem rendelkezők helyzete

42. 1997-ben elfogadtak egy új menekültügyi törvényt, amely 1998-ban lépett hatályba. A törvény elfogadása előtt Magyarország nagyon kevés menedékkérőt fogadott, bár az elmúlt egy évtized folyamán sok külföldi számára nyújtott időleges védelmet, akik egyebek között Romániából (főleg magyarok), a korábbi Jugoszláviából és Boszniából érkeztek. Az új törvény értelmében a menedékkérőkkel kapcsolatos földrajzi korlátozás megszűnt, tehát Magyarország a nem-európai országokból is fogadhat menedékeseket. Következésképpen megnőtt a menekültek száma: míg a törvény elfogadása előtt mintegy 150 menedékes esetet regisztráltak évente, 1998 márciusa és decembere között ez meghaladta a hétezeret.
43. A hatóságok érthető módon nem voltak felkészülve ilyen sok kérelmezőre. A Menekültügyi és Migrációs Hivatalban 27 munkatárs feladata a hirtelen megnövekedett nagyszámú menedék-kérelmek elbírálása, ami azt jelenti, hogy bár az új törvény szab határidőket, amelyeken belül az eseteket és fellebbezéseket kezelni kell, a késedelem gyakran elkerülhetetlen. E tekintetben az ECRI tudatában van a kormány döntésének, miszerint meg kell emelni a Hivatal alkalmazottainak létszámát, és arra buzdítja a magyar hatóságokat, hogy biztosítsák: a Menekültügyi és Migrációs Hivatal számára engedélyezett erőforrások mindig feleljenek meg a Magyarországon benyújtott menedék-kérelmek mindenkorai mennyiségének.

44. A menedékkérők mintegy 6%-ának adják meg a menekült-státuszt a Genfi Egyezmény szerint. Ezen menekültek ugyanolyan jogokkal rendelkeznek, mint a magyar állampolgárok, a külön szabályozott területek kivételével (pl. katonai szolgálat, általános választásokon való szavazati jog). Egy második lehetőség a "befogadott személy" státuszának megadása. A státuszt olyanoknak lehet adni, akik, bár a Genfi Egyezmény szerint nem tekinthetők menekültnek, halálbüntetéssel, kínzással vagy egyéb embertelen vagy megalázó bánásmóddal kell szembenézniük, ha kitoloncolják őket. A "befogadott személy" státuszt egy évre adják, és meghosszabbítható. Ezen személyek nem élveznek a magyar állampolgárokhoz hasonló jogokat, bár részesülhetnek ingyenes egészségügyi ellátásban, és gyerekeik számára kötelező a beiskolázás. A "befogadott személyek" dolgozhatnak is, ha van munkavállalói engedélyük. Ezen kategória számára nem léteznek integrációs intézkedések, és nem világos, hogy mi lesz a sorsuk, ha státuszukat sok évig meghosszabbítják. Az ECRI úgy érzi, a magyar hatóságoknak tovább kell gondolniuk ezeket a kérdéseket, figyelembe véve, hogy a menedékkérők jelentős százaléka jelenleg ebbe a kategóriába esik.
45. Azon illegális bevándorlók, akik nem kapják meg a menekültstátuszt a rendőrség és a határőrség hatáskörébe tartoznak, bár bizonyos esetekben a kitoloncolás folyamatának megindításához a Menekültügyi és Migrációs Hivatal, mint szakértő hatóság felhatalmazására van szükség. Magyarországon sajátos problémát okoznak a "közösségi szállásokon" uralkodó állapotok, melyek kvázifogdák "illegális bevándorlók" számára, és a határőrség hatáskörébe tartoznak. Az engedéllyel rendelkező külföldiek elhagyhatják a szállást; ugyanakkor azok a személyek, akiknek a személyazonosságát nem lehet megállapítani, nem távozhatnak onnan, bár ezt a gyakorlatot jelenleg nem szabályozza jogszabály, és jelentések szerint a körülmények messze elmaradnak az ideálistól. Az ECRI-t különösképpen az aggasztja, hogy tudomást szerzett róla: a szállásokon gyerekek is tartózkodhatnak, és hogy az örök és fogva tartottak között alig van, vagy egyáltalán nincs kapcsolat. Az ECRI arra ösztönzi a magyar hatóságokat, hogy tegyenek lépéseket a közösségi szállásokon uralkodó állapotok javítására, és biztosítsák, hogy az ilyen helyeken tartott személyeket a velük foglalkozó hivatalnokok méltósággal és tisztelettel kezeljék: különösképp ösztönzi az emberi jogokat, kulturális ismereteket és diszkriminációmentességet oktató kurzusok bevezetését a határőrök és a közösségi szállásokért felelős személyek számára. E tekintetben az ECRI örömmel nyugtázza, hogy a nem-kormány szintű szervezetek szemmel láthatóan relatíve szabad bejárást kapnak az ilyen szállásokra, és azt javasolja, hogy a feltételek javítására irányuló intézkedéseket az ilyen testületekkel együttműködésben tegyék meg.
46. Úgy tűnik, létezik egy tendencia, amely az "illegális bevándorlókat" (beleértve a közösségi szállásokon élő, menedéket nem kapott személyeket is) a bűnözőkkel, illetve "törvényszegőkkel" azonosítja; ennek hatására a közvélemény prejudikálódhat, és általában is romolhat a menekültekkel, menedékkérőkkel és állampolgársággal nem rendelkezőkkel szembeni magatartás. Ez a tendencia bizonyos mértékig tükröződik abban a tényben is, hogy az 1999. júniusában elfogadott "maffia-ellenes" törvénycsomaggal kapcsolatos rendelkezések részét képezi a menekültügyi törvény egyik ellentmondásos módosítása is. Az ECRI hangsúlyozza: a politikusok és a hatóságok képviselőinek felelőssége, hogy kerüljék olyan üzenetek nyilvánosság felé küldését, amelyek szerint a menedékkérőket bűnözőknek kell tekinteni. Bár a közvélemény részéről az utóbbi években megnyilvánult szimpátia is a

menedékkérőkkel szemben, újabban a velük szemben tanúsított magatartás szigorodott . Ezzel összefüggésben az ECRI úgy érzi, hogy bátorítani kell ezen kérdések nyilvános megvitatását mind a médiákban, mind a politikai életben, annak érdekében, hogy a helyzetet kiegyensúlyozottan lehessen bemutatni, és szembe lehessen helyezkedni az állampolgársággal nem rendelkezők iránti nyilvános rosszérzéssel és gyanakvással.

IRODALOMJEGYZÉK

A bibliográfia a magyarországi helyzet tanulmányozásakor használt főbb publikált forrásokat sorolja fel, azonban nem fed le minden olyan információs forrást, melyet a jelentés elkészítésénél használtunk.

1. CRI (97) 53: Jelentés Magyarországról. Európai Rasszizmus és Intolerancia-ellenes Bizottság, Európa Tanács, 1997. szeptember
2. CRI (96) 43: Az ECRI első általános politikai ajánlása: A rasszizmus, idegengyűlölet, antiszemitizmus és intolerancia elleni küzdelem. Európai Rasszizmus és Intolerancia-ellenes Bizottság, Európa Tanács, 1996. október
3. CRI (97) 36: Az ECRI második általános politikai ajánlása: Szakosított szervek a rasszizmus, idegengyűlölet, antiszemitizmus és intolerancia elleni küzdelemben nemzeti szinten. Európai Rasszizmus és Intolerancia-ellenes Bizottság, Európa Tanács, 1997. június
4. CRI (98) 29: Az ECRI harmadik általános politikai ajánlása: A romák/cigányok elleni rasszizmus és intolerancia elleni küzdelem. Európai Rasszizmus és Intolerancia-ellenes Bizottság, Európa Tanács, 1998. március
5. CRI (98) 30: Az ECRI negyedik általános politikai ajánlása: Országos felmérések a diszkrimináció és rasszizmus meg tapasztalásával és érzékelésével kapcsolatban, a potenciális áldozatok szemszögéből. Európai Rasszizmus és Intolerancia-ellenes Bizottság, Európa Tanács, 1998. március
6. CRI (98) 80: Legal Measures to combat racism and intolerance in the member States of the Council of Europe (*Jogi lépések a rasszizmus és intolerancia elleni küzdelemben az Európa Tanács tagállamaiban*). ECRI, Strasbourg, 1998.
7. A Magyar Köztársaság J/3670 számú jelentése az Országgyűlés felé a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségekről
8. Kormányhatározat a romák életkörülményeinek javítását célzó középtávú programcsomagról. Budapest, 1997. július 24.
9. 1107/1997 (X.11.) számú kormányrendelet a cigány kisebbség helyzetének javítást célzó lépésekről
10. 1093/1997 (VII.29.) számú kormányrendelet
11. 24/1998 (II.18.) számú kormányrendelet
12. 1997-es éves jelentés. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa, Budapest, 1998
13. The Condition of Foreigners (*A külföldiek helyzete*) Európa Tanács
14. CDMG (98) 11: Security of Residence of Long-Term Migrants A comparative Study of law and practice in European countries (*Hosszú ideje elvándoroltak lakhatásának biztonsága - Jog és gyakorlat összehasonlító vizsgálata az európai országokban*). Európai Migrációs Bizottság, Európa Tanács, 1998. február
15. CAHAR (98) 1: Compilation of summary descriptions of asylum procedures in selected member States (*Szöveggyűjtemény egyes tagállamok összefoglalt menekültügyi eljárásairól*). A területi menedék, a menekültek és az állam nélküli személyek kérdéseinek jogi aspektusait vizsgáló Ad Hoc Szakértői Bizottság, Európa Tanács, 1998. március
16. CDMG (97) 17 rev.: Recent developments in policies relating to migration and migrants (*Újabb fejlemények a migrációs és migránsokat érintő politikában*). Európai Migrációs Bizottság, Európa Tanács, 1998. január

17. Overview of forms of participation of national minorities in decision-making processes in seventeen countries (*Áttekintés a nemzeti kisebbségek részvételének formáiról a döntéshozatali folyamatokban tizenhét országban*). az Európa Tanács Emberi Jogi Igazgatóságának Kisebbségi Osztálya, Strasbourg, 1998. február
18. A Programme of Case Studies Concerning the Inclusion of Minorities as Factors of Cultural Policy and Action (*Esettanulmány-program a kisebbségeknek, mint a kulturális politika és cselekvés tényezőinek bevonásáról*). Jelentés, CDCC, Európa Tanács, Strasbourg, 1996.
19. Migrants et minorités dans la Communauté - Un défi pour les collectivités territoriales et les institutions de formation (Migránsok és kisebbségek a Közösségben - Kihívás a helyi közösségek és az oktatási intézmények számára). Budapest, 1996. november 10-12., 53. sz. munkadokumentum, Európa Tanács
20. CERD/C/304/Add.4: Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (*A Faji Megkülönböztetés Megszüntetésének Bizottsága záró észrevétele*). CERD, Egyesült Nemzetek, 1996. március
21. CERD/C/SR.1143: 148. ülés - az 1143. ülés összefoglalója. CERD, Egyesült Nemzetek, 1996. március
22. CERD/C/263/Add.6: Az 1994-ben esedékes, Államok által beterjesztendő tizenharmadik időszaki jelentések - Addendum. CERD, Egyesült Nemzetek, 1995. május
23. CERD/C/172/Add.7: Az 1998-ben esedékes, Államok által beterjesztendő tizedik időszaki jelentések - Addendum. CERD, Egyesült Nemzetek, 1998. november
24. Jelentés a magyarországi cigány közösség helyzetéről. 1996. EBESZ Megvalósulási Értekezlet ("Implementation Meeting"), Varsó, 1997. november 12-28., EBESZ
25. USA Külügyminisztériuma: Hungary Country Report on Human Rights Practices for 1998 (*Magyarország - országjelentés az emberi jogokkal kapcsolatos gyakorlatról, 1998.*). 1999. február
26. USA Külügyminisztériuma: Hungary Country Report on Human Rights Practices for 1997 (*Magyarország - országjelentés az emberi jogokkal kapcsolatos gyakorlatról, 1997.*). 1998. január
27. Tolerance and Non-discrimination, Preventing Aggressive Nationalism, Chauvinism, Xenophobia and Anti-Semitism (*Tolerancia és megkülönböztetés-nélküliség, az agresszív nacionalizmus, a rasszizmus, a sovinizmus, az idegengyűlölet és az antiszemitizmus megelőzése*). Az Emberi Jogok Nemzetközi Helsinki Szövetségének jelentése az EBESZ Emberi dimenziós kérdések megvalósulásával foglalkozó értekezletére (Varsó, 1997)
28. Az Emberi Jogok Nemzetközi Helsinki Szövetségének jelentése. EBESZ Emberi Dimenziós Kérdések Megvalósulásával foglalkozó Értekezlete (Varsó, 1998)
29. Éves jelentés, 1998. Amnesty International
30. Éves jelentés, 1997. Amnesty International
31. Ill-treatment and violation of the right to freedom of expression (*Bántalmazás és a véleménynyilvánítás szabadsága*). AI Index: EUR 27/01/94, 1994. április, Amnesty International
32. Hungary: Torture and ill-treatment of foreigners (*Magyarország: külföldiek kínzása és a velük szembeni bántalmazás*). AI Index: EUR 27/02/93, 1993. május, Amnesty International
33. Világjelentés, 1999. Human Rights Watch
34. A Human Rights Watch világjelentése, 1998. Human Rights Watch

35. Democracy in Hungary: Confronting theory and practice (*A demokrácia Magyarországon: elmélet és gyakorlat*). Bozóki András, 1996. szeptember, Sussex European Institute with the European Commission in collaboration with the Council of Europe
36. A magyarok harmadik világkongresszusának és a Magyarok Világszövetsége Közgyűlésének dokumentumai. Budapest, 1992. augusztus 18-21.
37. A Roma Sajtóközpont tevékenysége. Roma Sajtóközpont
38. Magyar bírósági döntések a szegregáció ellen. in: Roma Jogok - Hírlevél, 1998. ősz
39. Menedékes hírek cseh, magyar és szlovák romákkal kapcsolatban. in: Roma Jogok - Hírlevél, 1998. tavasz
40. Managing Diversity in Plural Societies - Minorities, Migration and Nation Building in Post-Communist Europe (*A különbözőségek kezelése a pluralista társadalmakban - Kisebbségek, migráció és nemzetépítés a posztkommunista Európában*). ed. Magda Opalski, Forum Eastern Europe
41. Rights Denied: the Roma of Hungary (*Jogfosztottan - romák Magyarországon*). Human Rights Watch/Helsinki, 1996.
42. Antal Szantay és Marta Velladics: "Strangers Thou Shouldst Kindheartedly Support and Respect" (*Az idegeneket jóindulattal támogasd és tiszteld*) in: New Xenophobia in Europe (*Új idegengyűlölet Európában*). Baumgartl and Favell - Kulwer Law International
43. Fehér könyvecske - 1997. Neki, Massag Foundation, 1997, Budapest
44. Extremism in Europe (*A szélsőség Európában*). Coordinated by Jean-Yves Camus, CERA, 1997, Raphael Vago cikke
45. Mindennapi események krónikája, 1997. Budapest, 1998, Magyar Helsinki Bizottság, Roma Sajtóközpont

